

AFG'ONISTON DAVLATCHILIGI HOKIMYAT TUZILMASIDA AFG'ON O'ZBEKLARINING ROLI: TARIXIY TAHLIL

(XIX ASR OXIRI – XX ASR BIRINCHI YARMI)

¹**Xaitov Shadmon Ahmadovich**

Buxoro davlat universiteti "Jahon tarixi" kafedrasida professori

²**Norqo'chqarov Xushvaqt Eshnazarovich**

Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti

THE ROLE OF AFGHAN UZBEKS IN THE AUTHORITY STRUCTURE OF THE STATE OF AFGHANISTAN: A HISTORICAL ANALYSIS

(END OF XIX CENTURY - FIRST HALF OF XX CENTURY)

¹**Khaitov Shadmon Akhmadovich**

Professor of the "World History" department of Bukhara State University

²**Norkuchkarov Khushvakt Eshnazarovich**

Basic doctoral student of Bukhara State University

РОЛЬ АФГАНСКИХ УЗБЕКОВ В СТРУКТУРЕ ВЛАСТИ ГОСУДАРСТВА АФГАНИСТАН: ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

(КОНЕЦ XIX ВЕКА - ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XX ВЕКА)

¹**Хаитов Шадмон Ахмадович**

Профессор кафедры «Всемирной истории» Бухарского государственного университета

²**Норкучкаров Хушвакт Эшназарович**

Базовый докторант Бухарского государственного университета

Annotatsiya. Ushbu maqolada XIX asr oxiridan XX asr o'rtalarigacha bo'lgan davrda Afg'oniston hukumati boshqaruv tuzilmasida mamlakatda yashovchi o'zbek millati vakillarining roli haqida ma'lumotlar keltirilgan. Ushbu davrda mahalliy va muhojir afg'on o'zbeklari orasidan yetishib chiqqan ko'plab vazirlar, harbiylar, elchilar, hukumat tizimi vakillarining hayoti va faoliyati atroflicha tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Afg'oniston, afg'on o'zbeklari, muhojir o'zbeklar, Amir Abdurahmon, Sadri a'zam – bosh vazir, san'at maktabi, Maorif vaziri, elchi.

Abstract. This article provides information about the role of representatives of the Uzbek nationality living in the country in the administrative structure of the Afghan government from the end of the 19th century to the middle of the 20th century. During this period, the life and activities of many ministers, soldiers, ambassadors, representatives of the government system, who grew up among the local and immigrant Afghan Uzbeks, were analyzed in detail.

Keywords: Afghanistan, Afghan Uzbeks, immigrant Uzbeks, Amir Abdurahman, Sadri Azam - prime minister, art school, Minister of Education, ambassador.

Абстрактный. В данной статье представлены сведения о роли представителей узбекской национальности, проживающих в стране, в административной структуре афганского правительства с конца XIX до середины XX века. В этот период подробно проанализирована жизнь и деятельность многих министров, солдат, послов, представителей государственной системы, выросших среди местных и приехавших афганских узбеков.

Ключевые слова: Афганистан, афганские узбеки, узбеки-иммигранты, Амир Абдурахман, Садри Азам - премьер-министр, художественная школа, министр образования, посол.

TAMADDUN NURI / THE LIGHT OF CIVILIZATION ISSN 2181-8258

2024-yil, 6-son (57) Ilmiy, ijtimoiy-falsafiy, madaniy-ma'rifiy, adabiy-badiiy jurnal

1

2

E-mail:

²xushvaqt.norqochqarov@mail.ru

²x.e.norkuchkarov@buxdu.uz

²[https://orcid.org/](https://orcid.org/0000-0002-1841-5760)

0000-0002-1841-5760

²Tel: +998919100221

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ/INTRODUCTION).

Tarixan davlatchilik va hokimyat boshqaruv an'analari singgan o'zbek millati vakillari asosan pushtunlar boshqaruviga asoslangan Afg'onistonda ham hokimyat siyosiy boshqaruv tuzilmasida faol bo'lgan. Mamlakat aholisining salmoqli qismini tashkil etuvchi Afg'onistonda yashovchi o'zbeklar orasidan ham XIX asr 80-yillaridan boshlab ko'plab mamlakat hokimiyati tuzilmasi vakillari yetishib chiqqan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ / MATERIALS AND METHODS). Maqola asosan o'zbek va rus olim va mutaxassislarning tadqiqotlarida keltirilgan fikr-mulohazalari hamda arxiv materiallaridagi ma'lumotlarni o'zaro solishtirish orqali qiyosiy tahlil qilingan holda o'rganildi. Afg'onistondagi o'zbeklarning mamlakat boshqaruv tuzulmasidagi ishtiroki maslalariga bag'ishlangan alohida tadqiqot ishi mavjud bo'lmasada, bu haqdagi ma'lumotlarni bir qancha olimlar asarlari va tadqiqotlarida qisman uchratishimiz mumkin. Jumladan, tarixiy romanlari bilan mashhur adib Muhammad Alining o'zbek muhojirlarining tarixiy taqdiri haqidagi "Adabiy sog'inchlar" romanida, o'zbek muhojirlik tarixi bo'yicha yetuk tarixchi olim Sh.Xaitovning xorijdagi o'zbeklar tarixi haqidagi monografiyalarida, sharqshunoslar X.Xashimbekov va U.Sharipovlarni tadqiqotlarida ko'ramiz. Maqolada ushbu tadqiqotchilarning fikrlarini o'zaro solishtirish orqali qiyosiy tahlil qilgan holda o'rganilgan. Shuningdek, maqolada qiyosiy tahlil metodidan tashqari, tarixiylik, izchillik, xolislik kabi ko'plab metodlardan ham foydalangan holda mavzu mohiyatini ochishga harakat qilingan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR (ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ / DISCUSSION AND RESULTS). Dastlab, XIX asr oxirida Amir Abdurahmonxon hukmronligi davrida vazir lavozimida faoliyat olib borgan muhojir o'zbek Said Akromxon To'ra haqida to'xtaladigan bo'lsak, Qo'qon xoni Xudoyorxonning ((1831-yil, [Qo'qon](#) 1882-yil, Karrux, Afg'oniston) – (Qo'qon xoni 1845-1875 yillar, tanaffuslar bilan)) jiyani hisoblangan. Taqdir taqozosi sabab bo'lajak Afg'on Amirining yaqiniga aylangan Said Akromxon To'ra Afg'onistonda Abdurahmonxon

(1880-1901) va Habibulloxon (1901-1919) kabi afg'on hukmdorlari davrida vaziri a'zam martabasida bo'lgan. To'raga asli turkistonlik xonzoda o'laroq Amir Abdurahmonxon tomonidan Kobuldagi Temuriy hukmdor Zahiriddin Muhammad Bobur qabri joylashgan bog'ni obod etish ham topshiriladi. Said Akromxon To'ra va boshqa bir qancha Afg'onistondagi o'zbek muhojirlari taqdiri haqida yozuvchi Muhammad Ali o'zining "Abadiy sog'inchlar" nomli tarixiy roman-xronikasida ma'lumot berib o'tadi. Ushbu asarga badiiy asar sifatida qaralsada, undagi ma'lumotlar rasmiy tarixiy hujjatlar va real voqealarga asoslanganligi, "...Qahramonlarning barchasi tarixiy shaxslar" ekanligi muallif tomonidan ta'kidlanadi [1, B.34]. Arxiv manbalarida Amir Abdurahmonning eng yaqin harbiy qo'mondonlaridan biri o'zbek polkovnik Sayid Nazarxon ekanligini to'g'risida ma'lumotlar keltiriladi [2, B.34]. Shuningdek, Said Akromxon To'raning kichik o'g'li Abdulg'anixon ham Amir Omonullaxon (1919-1929) davrida afg'on armiyasida yetuk qo'mondon va mashhur zobitlardan hisoblangan [1, B.128-129]. XX asr boshlarida Amir Habibulloxon (1901-1919) hukmronligi davrida afg'on jamiyatida katta obro'ga ega bo'lgan Maymanalik o'zbeklardan biri professor G'ulom Muhammadxon Maymanagi (1874-1936) hisoblanadi. U Maymana shahrida tug'ilgan bo'lib, e'tiborli afg'on o'zbeklaridan So'fixon Mingboshining o'g'li bo'lgan. Jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy harakatlarda faol bo'lib, islohotchi Mahmudbek Tarziy (1866-1935, Bosh vaz. 1919-22, 1924-27)ning eng yaqin safdoshlaridan biri sifatida Konstitutsion harakatlarning taniqli arbobiga aylandi. Og'ir sharoitlarga qaramay o'zining yuksak iste'dodi sabab u rassom, san'atshunos va shoir sifatida nom qozondi. G'ulom Muhammadxon Maymanagi mamlakatda mashhur bo'lgan, ko'plab madaniyat arboblari ta'lim olgan Afg'onistondagi birinchi tasviriy san'at maktabining asoschisi ham hisoblanadi [3, B.118-119].

Hoshim Shayx Yoqubov (Hoshim Shoyiq Buxoriy) – dastlab Buxoro Respublikasida Harbiy nozir o'rinbosari lavozimida ishlagan. BXS Rning Afg'onistondagi elchisi (1922-1923 yy.) bo'lgan. Sovetlashtirish siyosatidan norozi bo'lib, kommunistlar bilan aloqani uzadi. U Afg'onistonda muhojir bo'lib yashab qoladi va Afg'oniston

hukumatida Maorif vaziri vazifasida ishlaydi. U 1935-yilda 70 yoshda vafot etadi. Uning shaxsiy kutubxonasida juda ko'p nodir kitoblari saqlanardi. Hoshim Shayx Yoqubov vafot etgach, qizi Nafisa kitoblarni Maorif vazirligi (Afg'oniston) kutubxonasiga topshirdi. Bu kabi taqdirlarni ko'plab keltirishimiz mumkin [2, B.52].

Said Islombek Xudoyorxonov (1889-1983) 1919-1920-yillarda Afg'onistonga muhojir bo'lib borgan. 1920-1921-yillarda u Moskvadagi (RSFSR) Afg'oniston elchixonasida xizmat qilgan. Fransiya poytaxti Parijda Afg'oniston elchixonasini ochib, 1922-1960-yillar davomida, ya'ni nafaqaga chiqquniga qadar Afg'oniston davlatining Fransiya va Shvetsariyadagi elchixonasi xodimi bo'lib ishlagan. U Afg'oniston va Yevropa mamlakatlari o'rtasidagi o'zaro savdo-sotiq va diplomatik aloqalarda muhim rol o'ynagan shaxsdir. Umrining so'nggi yillarini Shvetsariyaning Bern shahridagi qariyalar uyida o'tkazgan. Fransiya P'ar-Lashez qabristoniga dafn etilgan. Said Islombek o'z davrining aqlli, bilimdon va dono siyosatdoni bo'lganligini fransuz temurshunos olimi L.Keren ham tasdiqlaydi [4, B.115-116].

XULOSA(ЗАКЛЮЧЕНИЕ/CONCLUSION).

Xulosa qilib aytish mumkinki, O'zbekistondan tashqarida yashovchi eng ko'p o'zbeklar Afg'oniston hududida yashaydi. Ular doimo o'zlarining milliylik xususiyatlarini saqlash uchun kurashish bilan birga afg'on hukumati tizimida ham o'z huquqlarini himoya qiluvchi vakillariga ega bo'lish harakatida bo'lishgan. Ushbu maqolada tahlil etilgan yarim asrdan ko'proq tarixiy davr mobaynida ham Afg'oniston davlat boshqaruv tuzilmasida ko'plab o'zbek millati vakillari faoliyat olib borganiga guvoh bo'lamiz. Bundan ma'lum bo'ladiki, o'zbek millati vakillari orasidan doimo haq-huquqini anglagan, har qanday jamiyatda o'z

o'rniga ega bo'la oladigan, aql-zakovatli, dono, xalqni ortidan yetaklay oladigan, lider shaxslar yetishib chiqqan. Bu jihat Afg'oniston hududida yashovchi o'zbeklarga ham xosdir. Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsadiki, Afg'onistonda yashovchi o'zbeklar XIX asrning 80-yillaridan XX asrning o'rtalarigacha bo'lgan davrda ham mamlakat boshqaruv tuzilmasida doimiy o'z o'rnini va ta'siriga ega bo'lishganini ko'rish mumkin. Bu mavzudagi tahlillarni Afg'onistonning yangi tarixiy davrida ham yana davom ettirish mumkin. Ya'ni, XX asrning ikkinchi yarmi va, ayniqsa, XXI asrning ikki dekadasi afg'on o'zbeklari barcha sohalarda bo'lgani kabi siyosiy jarayonlarda ham yanada faollashdi. Bu jarayonlarning tarixiy tahlili esa keyingi ishlarimizning asosi hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)

1. Muhammad Ali. Abadiy sog'inchlar (roman-xronika). – Toshkent, “O'zbekiston”, 2015. – 216 b.
2. Hayitov Sh.A., Badriddinov S. Vatanjudolikning mungli tarixi. – Buxoro, “Buxoro” nashriyoti, 2005. – 187 b; O'zMA. Fond-I-3, 2-ro'yxat, 18-ish, 5-varoq.
3. Шарипов У.З., Хашимбеков Х. Исторический и современный аспекты социального и политического положения афганских узбеков. // Афганистан-2010. Политические и экономические реалии современного Афганистана в условиях геостратегической экспансии Запада (сборник статей). – Москва, 2010. С. 103-146.
4. Hayitov Sh.A. O'zbek muhojirligi tarixi (1917-1991 yy.). – Toshkent, “ABU MATBUOT KONSALT”. – 2008. – 208 b.

